УДК 81'367. 625:811. 162. 4

Кашуба Н. П.,
Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету, м. Рівне

ВАРІАНТНЕ КЕРУВАННЯ ДІЄСЛІВ ПРИЙМЕННИКОВИМИ ФОРМАМИ ЗНАХІДНОГО І ОРУДНОГО ВІДМІНКІВ У СУЧАСНІЙ СЛОВАЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються питання варіантного дієслівного керування; на конкретних прикладах простежуються особливості функціонування варіантних прийменникових форм знахідного і орудного відмінків; з'ясовується співвідношення між синтаксичними властивостями дієслів і їх семантичними ознаками в сучасній словацькій мові.

Ключові слова: *інтенція, дієслівне керування, варіантне дієслівне керування, залежна форма, відмінок.*

В статье рассматриваются вопросы вариантного глагольного управления; на конкретных примерах прослеживаются особенности функционирования вариантных предложных форм винительного и творительного падежей; выясняются соотношение между синтаксическими свойствами глаголов и их семантическими признаками в современном словаком языке.

Ключевые слова: *интенция, глагольное управление, вариантное глагольное управление, зависимая форма, падеж.*

The questions of variable verbal government are elucidated in this article; on the concrete examples it could be seen the peculiarities functioning of the variable prepositional forms of accusative and instrumental cases; it's clarifying correlation between syntactic peculiarities of the verbal's and their semantic features in the modern Slovak language.

Key words: *intention, verbal government, variance verbal government, dependent form, case.*

Дієслово як частина мови має складні й різноманітні сполучувальні можливості. Вагомий внесок у розвиток вчення про дієслівну інтенцію, взаємодію валентності й інтенції, питань співвідношення між рівнями інтенції – синтаксичним і семантичним, розмежування факультативних та облігаторних компонентів, параметрів сильного і слабкого керування зробили словацькі та чеські мовознавці Е. Байзікова, Й. Бауер, М. Грепл, Ф. Данеш, П. Карлік, Я. Качала, Ф. Копечний, Я. Мігал, Ф. Міко, Й. Містрік, Р. Мразек, Й. Ніжнікова, Й. Новотний, Я. Оравець, Е. Пауліні, Й. Ружичка, Я. Светлік, М. Соколова, В. Шмілауер та інші. Проте питання дієслівного керування в сучасній словацькій мові і надалі залишається актуальним. Зокрема, досі нерозв'язаною залишається проблема варіантних дієслівних конструкцій у сучасній словацькій мові, що зумовлює **актуальність** пропонованої статті.

© Кашуба Н. П., 2011

Мета статті полягає у розгляді особливостей варіантного керування дієслів прийменниковими формами знахідного і орудного відмінків; з'ясуванні співвідношення між синтаксичними властивостями дієслів і їх семантичними ознаками у сучасній словацькій мові.

Основними джерелами фактичного матеріалу дослідження послужили лексикографічні праці: Krátky slovník slovenského jazyka, 2003 (далі KSSJ), Veľký slovensko-ruský slovník, 1979 – 1995 (далі VSRS).

Дієслівне керування розглядаємо як явище, яке знаходиться у межах дієслівної інтенції та розкриває праву сторону інтенційної структури. Ступінь смислового зв'язку між словами може бути різний. Вслід за Я. Оравцем, до керування відносимо конструкції в яких залежний від дієслова іменник стоїть у формі прямого чи непрямого відмінка з об'єктним значенням [4, с.18].

У найдавніших слов'янських пам'ятках синтаксичне підпорядкування імені, оформленого знахідним відмінком, дієслівній формі зводиться, як правило, до виконання відповідним ім'ям ролі прямого додатка при дієслівній формі, тобто ролі виразника об'єкта, на який безпосередньо скеровується дія, відображена перехідним дієсловом [1, с. 463]. У сучасній словацькій мові об'єктне значення має і прийменниковий знахідний відмінок, але тільки в сполученні з первинними прийменниками. Найчастіше роль додатка виконує знахідний відмінок з прийменниками *na, o, po,* рідше – з прийменниками *v, za, pre, nad, pod, pred, cez, medzi* [3, с. 188].

Об'єктна функція орудного відмінка з історичної точки зору є явище вторинне, результат переростання обставинних відношень в об'єктні. У сучасній словацькій мові прийменники *pred*, *pod*, *nad*, *za* поєднуються не тільки зі знахідним, але й з орудним відмінком і зберігають свої основні значення – вираження напрямку та об'єктних відношень, що, на нашу думку, призводить до функціонування варіантних форм при керуванні дієслів. Синтаксична варіантність прийменникових форм знахідного й орудного відмінків (далі ЗВ і ОВ), відповідно до наших матеріалів, є малопродуктивною. Її виявлено при керуванні дієслів з семантикою руху (*schovať sa, hrať sa)*, боротьби (*zápasiť)*, емоційного стану *(zhrýzať sa)*. Проаналізуємо особливості керування цих дієслів.

Дієслово *schovať sa* сполучається з варіантними формами *za* + ЗВ, *pred* + ОВ. Конструкція *schovať sa* + *za* + ЗВ відповідає значенню (1) *розташовуватися так, щоб бути непомітним для кого-, чого-небудь*, наприклад: *schovať sa za strom*, *za stĺp* – сховатися за дерево, за стовп (VSRS, IV, с. 319; KSSJ, с. 664), *slnko sa schovalo za oblaky* – сонце сховалося за хмари (KSSJ, с. 664). При цьому прийменниково-відмінковим формам *za strom*, *za stĺp, za oblaky* притаманне вираження не об'єктних, а обставинних відношень, оскільки ними конкретизується тільки прислівне значення на питання *куди?*. У сучасній словацькій граматичній традиції такі випадки кваліфікуються як словосполучення зі зв'язком прилягання [4, с. 19]. Дієслово *schovať sa* у

значенні (2) *знаходити притулок де-небудь, рятуючись від когось, чогось* конкретизує форма *pred* + ОВ, наприклад: *schovať sa pred prenasledovateľmi*, *pred búrkou, pred dažďom* – заховатися від переслідувачів, від бурі, від дощу (VSRS, IV, с. 319). У значенні (2) форма *pred* + ОВ при дієслові *schovať sa* є обов'язковою, так як без неї воно є комунікативно неповним. Отже, варіантні форми *za* + ЗВ, *pred* + ОВ при дієслові *schovať sa* є показниками його синонімічних лексичних значень і відмінних синтаксичних зв'язків.

У сучасній словацькій мові керування дієслів *hrať sa, zápasiť, zhrýzať sa* характеризується багатою варіантністю форм. Дієслово *hrať sa* в значенні *проводити час, забавляючись, розважаючись* керує трьома варіантними формами *s* + ОВ, *na* + ЗВ, *o* + ЗВ, наприклад: *hrať sa s deťmi, s bábikou* – гратися з дітьми, з лялькою (KSSJ, с. 197; VSRS, I, с. 650), *hrať sa s loptou* – гратися м'ячем (VSRS, I, с. 650; KSSJ, с. 197), *hrať sa na slepú babu*, *na schovávačku* – грати в піжмурки, в схованки (VSRS, I, с. 650; KSSJ, с. 197), *hrať sa o zálohy* – грати у фанти (VSRS, I, с. 650). Хоча варіантні залежні форми *s* + ОВ, *na* + ЗВ, *o* + ЗВ при дієслові *hrať sa* відповідають його одному лексичному значенню, проте їх вживання має свої особливості. Так залежна форма *s* + ОВ виражає об'єкт істоти і неістоти : *s deťmi, s bábikou, s loptou,* а варіантні залежні форми *na* + ЗВ, *o* + ЗВ позначають тільки об'єкт неістоти: *na slepú babu*, *na schovávačku, o zálohy*. Як видно з прикладів, залежна форма *o* + ЗВ при дієслові *hrať sa* є менш поширена, ніж інші. Це не суперечить твердженню Я. Оравця про те, що сполучення прийменника *o* в основному просторовому значені зі знахідним відмінком втрачає свої позиції і поступається прийменнику *na* [3, с. 199]. Отже, при варіантному керуванні дієслова *hrať sa* кожна прийменникова залежна форма відображає його певні семантичні особливості, що не дозволяє вважати їх взаємозамінними.

При дослідженні керування дієслова *zápasiť* виявлено чотири варіантні залежні форми, які чергуються при вираженні об'єкта: *zápasiť s kým, s čím, o čo, v čom, medzi kým*. Як і в попередніх випадках, варіантні залежні форми співвідносяться з особливостями дієслівної семантики. Керування дієслова *zápasiť* формою *s* + ОВ, у порівнянні з іншими варіантними формами, є поширенішим. Зокрема, залежна форма *s* + ОВ конкретизує як пряме значення дієслова *zápasiť* – (1) *перемагати суперника силою*, наприклад: *zápasiť s nepriateľom, s presilou* – боротися з ворогом, з переважаючою силою (KSSJ, с. 918), так його переносні значення (2) *намагатися подолати, перебороти що-небудь* і (3) *робити щось, докладаючи великих зусиль*, наприклад: *zápasiť s rasizmom* – боротися проти расизму (VSRS, VI, с. 341), *zápasiť sa s ťažkým kufrom* – мучитися з тяжкою валізою (VSRS, VI, с. 341). Конструкція *zápasiť* + *o* + ЗВ відповідає тільки значенню (4) '*переборюючи перешкоди, боротися*', наприклад: *jelene zápasia o samicu* – олені б'ються за самку (KSSJ, с. 918), *zápasiť o svoju existenciu, o prvenstvo, o politicku moc* – боротися за своє існування, за

першість, за політичну владу (KSSJ, с. 918; VSRS, VI, с. 341). В значенні (5) '*змагатися*' дієслово *zápasiť* керує двома варіантними формами *v* + МВ, *medzi* + ОВ, наприклад: *družstva zápasili v behu* – команди змагалися в бігу (VSRS, VI, с. 341), *družstvá zápasili medzi sebou* – команди змагалися між собою (KSSJ, с. 918). Отже, спостереження над варіантним вживанням прийменникових форм ЗВ і ОВ при керуванні дієслів *hrať sa, zápasiť* показує, що їх чергування не має факультативного характеру, а відображає різні відтінки лексичних значень дієслів.

При керуванні експресивного дієслові *zhrýzať sa* зафіксовано чотири варіантні форми *pre* + ЗВ, ОВ, *nad* + ОВ, *s* + ОВ у значенні (1) '*зазнавати мук, терпіти фізичні або моральні страждання*', наприклад: *zhrýza sa pre muža* – вона страждає через чоловіка (VSRS, VI, с. 486), *zhrýza sa túžbou po dieťati* – її терзає сум за дитиною (VSRS, VI, с. 341; KSSJ, с. 944), *zhrýzať sa nad neúspechom* – мучитися через неуспіх (VSRS, VI, с. 341; KSSJ, с. 944).

В досліджених словниках не проілюстровано керування дієслова *zhrýzať sa* формою *s* +ОВ. При дієслові *zhrýzať sa* в KSSJ, на відміну від VSRS, не зафіксовано й керування формою *pre* + ЗВ. Ймовірно, що залежна форма *pre* + ЗВ при дієслові *zhrýzať sa* вживається за аналогією керування синонімічного дієслова *trápiť sa* в значенні (1) '*фізично або душевно мучитися, страждати*', наприклад: *trápi sa pre každú maličkosť* – він мучиться через будь-яку дрібницю (VSRS, V, с.112; KSSJ, с.779). Таким чином, керування дієслова *zhrýzať sa* проілюстроване трьома відмінковими формами *pre* + ЗВ, ОВ, *nad* +ОВ, які, сполучаючись з об'єктом істоти і неістоти, підпадають під семантичну диференціацію.

Отже, в результаті дослідження варіантного керуванні дієслів з семантикою руху (*schovať sa, hrať sa)*, боротьби (*zápasiť)*, емоційного стану *(zhrýzať sa)* виявлено, що прийменникові форми ЗВ і ОВ є засобом доповнення та конкретизації дієслівних значень. Синтаксична варіантність прийменникових залежних форм ЗВ і ОВ, незважаючи на малопродуктивність, є показником динаміки розвитку процесів і явищ сучасного словацького синтаксису.

Література:

1. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / [під. ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наукова думка, 1966. – 596 с.

2. Krőtky slovnnk slovenskйho jazyka / [hl. redakcia J. Kaиala, M. Pisбгиikovб, M. Povaћaj]. – 4. vyd. doplnenй a upravenй. – Bratislava : Veda, 2003. – 985 s.

3. Oravec J. Vdzba slovies v slovenиine / Jбn Oravec. – Bratislava: vydavatesstvo SAV, 1967. – 392 s.

4. Oravec J. Sъиasnэ slovenskэ spisovnэ jazyk. Syntax / J. Oravec, E. Bajznkovб. – Bratislava: SPN, 1986. – 261 s.

5. Veskэ slovensko-ruskэ slovnnk: I–VI. zv. / [hl. redaktorka E. Sekaninovб]. – Bratislava: Veda, 1979 – 1995.